

Paratexty II

Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

- 70 let po smrti autora (počítá se od 1. ledna roku následujícího po datu, kdy lhůta vypršela) se dílo stává ze zákona tzv. volným. V praxi to znamená, že jej nakladatel může využít bez souhlasu dědiců, bez toho, aby je kontaktoval, nikdo už na ně nemá licenční smlouvu. V případě volného díla tedy nebude v knize mít autor volného díla copyrightovou doložku (viz např. edice knih Boženy Němcové aj.).
- Volné dílo lze také volně využívat, ale v případě, že bude nakladatel (jiný autor) do jeho tvaru zasahovat – např. adaptace, krácení... -, musí být zcela jasné, že se tak dělo (z tiráže, z ediční či nakladatelské poznámky), také samozřejmě musí být jméno autora vždy v knize uvedeno (autorská práva, na rozdíl od licenčních, totiž trvají).

Pojem „volné dílo“ a copyright

- Tiráž, nebo tzv. technická tiráž (na rozdíl od autorské tiráže = copyrightu).
- Umísťuje se zpravidla jako poslední text v knize (někdy bývají ještě za tiráž umísťovány reklamy na další produkci nakladatelství).
- V posledních letech, zvláště v podnicích s nadnárodní účastí, bývá technická tiráž kombinována s autorskou (copyrightem) a v takovém případě se tisknou společně na copyrightové straně. Tento trend je západoevropský, odtud se do naší praxe dostal.
- Nevýhodou tohoto spojení je horší přehlednost, nutnost omezit údaje, které je v tiráži možné uvést, výtvarný hendikep (připomeňme: copyright se umísťuje zásadně na rub titulního listu, čili proti začátku textu, z velké části potištěná copyrightová strana – což by se stalo v případě spojení s technickou tiráží – zde ruší/poškozuje výtvarný/grafický dojem na vstupních stranách knihy).

Tiráž - umístění

- Jestliže autorská tiráž = copyright je víceméně položkou/prohlášením právního charakteru a obrací se k těm, kdo chtějí dílo případně dále využívat tvůrčím způsobem, technická tiráž (obvykle pouze tiráž) má adresátů více:
- 1) státní kontrolní orgány (kontrolují uvedení povinných údajů v knize),
- 2) ty, kdo budou s knihou pracovat jako knihovníci, archiváři aj. (potřebují údaje k zařazení atd.),
- 3) poučeného čtenáře, který se chce dovědět více o tom, jak kniha vznikala, kdo se podílel na „neautorské“ práci.

Technická tiráž - adresáti

- V každé knize musejí být některé údaje uvedené ze zákona o neperiodických publikacích. Tyto údaje nesmíme opomenout. Prostorem pro ně je právě tiráž.
- Jsou to:
- **Autor, titul, překladatel, u překladů také původní název díla (v originále) a jméno původního nakladatele (někdy se uvádí také rok a místo vydání, aby byl zdroj, z něhož se překládalo, jasně dohledatelný/identifikovatelný), jméno a adresa nakladatele (adresa i název přesně podle obchodního rejstříku, máme-li např. redakci jinde a chceme uvádět v tiráži tuto adresu, je to už údaj navíc), jméno/název a adresa tiskárny (opět platí totéž co u nakladatele), rok prvního vydání knihy (pokud je znám – údaj někdy komplikovaně zjistitelný, problémem bývá i u překladových vydání, je však každopádně nutné, aby se čtenář dověděl co nejpřesnější údaj k vydání, co drží v ruce.)**

Tiráž – povinné údaje

- Údaje, které v tiráži být nemusí, můžeme rozdělit do dvou skupin: potřebné (měly by být přítomny vždy), fakultativní (nakladatel volí, které chce a které nechce uvést, často záleží na konkrétní knize, edici).
- A) **potřebné:** ilustrátor (výtvarník) – údaj, který musí být někde v knize uveden každopádně, autor typografické úpravy (je-li zvláště autor obálky, samozřejmě i on), autoři předmluv, doslovů, poznámek, textolog – zde budeme opakovat zčásti to, co máme už v copyrightu, ale uvědomme si, že text slouží k jiným účelům, obrací se k jiným adresátům, zároveň u některých položek můžeme formulaci v tiráži zpřesnit, co přesně daný autor na knize dělal (např. „Textologickou přípravu provedl a ediční poznámku napsal...“, nebo „Vybral, sestavil a ediční poznámku napsal...“ u editora apod.).
- Mezi potřebné údaje patří rok vydání a pořadové číslo vydání (o kolikáté vydání jde).
- B) **fakultativní:** jména redaktorů, pořadové číslo knížky v rámci nakladatelské produkce (není totožné s ISBN, zvláště větší nakladatelství má zpravidla vlastní systém počítání knížek), název edice (vychází-li knížka v ediční řadě) a pořadové číslo v edici (např. „V edici Velký vůz svazek 5.“ apod.).
- Pokud byly v knize využity např. reprodukce klasických výtvarných děl, mělo by být zřejmé z tiráže (bylo-li použito jedno nebo dvě), o jaká díla jde, pokud by bylo děl více, vytváří se zvláštní rejstřík. Uvědomme si, že na staré umění sice už nemá nikdo právo licenční, ale jejich vlastníci (např. galerie) mohou mít právo reprodukční. Proto nacházíme často v knihách, při větším použití reprodukcí, poděkování vlastníkům apod. Formulovat potom můžeme např. „S použitím obrazů Josefa Mánesa Líbánky na Hané (obálka) a Hanačka (frontispis) graficky upravila Dana Hrubá.“
- Možné je uvádět i doporučenou cenu (což se děje poměrně často, je to jistý regulativ trhu – viz přednášky o knižním trhu – a pro nakladatele může být výhodné, dokonce potřebné uvést svůj údaj, aby kniha nemohla být např. předražována), počet stránek (velmi se hodí knihovníkům a všem, kdo knihy zařazují do jakýchkoli katalogizačních či bibliografických systémů), náklad (tento údaj se dnes uvádí velmi zřídka, knihy mohou mít v rámci jednoho vydání několik dotisků, takže nechce-li nakladatel měnit tiráž, stal by se původní údaj při dostisku bezpředmětným; výška nákladu je také poměrně citlivý údaj, zkušenému kolegovi dává nahlédnout do „prodejní kuchyně“ a kalkulací nakladatelství).

Tiráž - nepovinné údaje

- Není normováno, existuje však jistý zvykový úzus, byť variabilní.
- Nutné je, aby byla tiráž i při rychlém čtení velmi dobře přehledná, což předpokládá logické řazení údajů a zdůraznění (umístěním) těch, které považujeme za mimořádně důležité např. pro čtenáře v knihkupectví, který se chce dovědět víc.
- Normována není ani grafická úprava, knižní grafik ji zpravidla „ladí“ s úpravou titulního listu.
- Tiráž můžeme sázet buď do bloku, jeden údaj za druhým, bez odstavců. Pak si samozřejmě uvědomíme, že pracujeme s větami, větnými celky, a musíme dodržovat pravidla (velká písmena, tečky na koncích vět a souvětí apod.). Tento způsob vytváření tiráže (který připomíná tiráž periodických publikací) je dnes velmi archaický, používáme ho vlastně jen v případě, že by na tiráž ve svazku „nezbylo místo“ (např. se ocitla na konci strany, na jejímž začátku ještě končil text knihy).
- Častější způsob sázení tiráže je buď na levou zarážku (tzv. levý praporek), nebo na střed strany tak, že každému údaji, případně vyjádření, v němž se spojuje více blízkých údajů (např. „V roce 2020 vydalo nakladatelství Uplněk, Březinova 5, 621 00 Krumlov, jako svou 453. publikaci“), tvoří samostatný odstavec (samozřejmě někdy jde jen o jeden rádek...). I v tomto případě platí pravidla českého pravopisu: věty začínáme velkými písmeny, užíváme čárky na příslušných místech atd. tento typ tiráže je však „vyvázán“ z nutnosti použít tečky v případě, že je zastupuje právě konec odstavce (tedy supluje je grafika).
- Tiráže bez teček jsou dnes nejčastější, s tečkami působí archaicky.
- Pořadí doporučuji: nejprve název a autora (nebo opačně, podle grafické úpravy), dále překladatel a překladatelské údaje (jsou-li), následují další autoři textové části, po nich výtvarných části (podobně jako v copyrightu), po nich nakladatelské údaje – název a adresa, rok vydání, pořadové číslo apod. (viz i příklad výše), pod nakladatelem pracovníci nakladatelství (redaktoři), poté, budeme-li uvádět, doporučená cena, počet stran, náklad apod., posléze tiskárenské údaje – a končíme uvedením prvního vydání knihy (je-li známo) a pořadového čísla našeho vydání (tedy „Vydání páté, poprvé vyšlo 1899“). Vydání takto zdůrazňujeme, protože je to údaj, který velmi často zajímá čtenáře, v knihkupectvích ho hledají – a neměl by se „utopit“ v jiných údajích tiráže).

Řazení údajů v tiráži

Jan Neruda

Povídky malostranské

K vydání připravil a ediční poznámku napsal Jan Novák

Doslov Adriana Hořejší

Ilustroval Jiří Bouda

Graficky upravila Jana Malá

Fotografie Ivan Vrabec

Jako svou 687. publikaci vydalo Nakladatelství Hroch (třída Pátého května 36, 777 77 Horní ves)

roku 2020, v edici Paprsek 7. svazek

Odpovědná redaktorka Pavla Hrdinová

Technický redaktor Jan Vokřán

Doporučená cena 249,- Kč

Vytiskla Tiskárna Smrček (Jedlová 5, 558 90 Sázavice)

Vydání 20. (poprvé vyšlo 1878)

Příklad tiráže

Psí noci

John Seweer

Z anglického originálu *Dogs Nights*, vydaného nakladatelstvím London Press (Londýn 2013),
přeložila Eva Smělá

Předmluva Jan Vratký

S použitím obrazu *Noc Jacka Petera* na obálce graficky upravila Jitka Vrátková

Mapy Linda a Ondřej Vlastní

V roce 2020 vydalo nakladatelství Petr Lukas, s. r. o., Pražská 10, 602 00 Brno

Odpovědná redaktorka Lucie Světlá

Technický redaktor Jan Janíček

Vytiskl Tisk Zličín, Zličín 10, 119 87 Praha

Vydání první

Příklad tiráže II

- Na tirážové nebo copyrightové straně mohou být umístěny ještě další texty:
- A) **Lektoři** (u odborných knih, na rozdíl od autorů, u nichž akademické tituly neuvádíme, u lektorů je uvádíme), umístění nejčastěji na copyrightové straně nahoře, možné je i v technické tiráži.
- B) **Poděkování sponzorům**. Pokud kniha vyšla s pomocí **grantu**, uvádí se také na copyrightové straně, jinak lze i v tiráži.
- C) **Adresy, kde je možné knihy objednat**, odkazy na internetové stránky apod. – umístujeme pod tiráž, doporučuji od tiráže oddělit mezerou, aby údaje nesplynuly (obracejí se k jiným adresátům).
- D) **ISBN** – jak bylo řečeno minule: umístujeme pod copyright, pod technickou tiráží není nutno opakovat, ale v praxi se to dělá často (nejde o zásadní chybu).

**Další krátké texty v knize -
umístění**

- Především anotace. Je zvykem ji používat prakticky vždy (výjimky musejí být opodstatněné – např. kniha „hovoří sama za sebe“ – sbírka poezie známého autora apod.).
- Fakultativně medailonek autora, ukázka z díla, upozornění na další autorovu tvorbu (nebo tvorbu blízkou typu prezentované knihy), kterou nabízíme.

Texty na obálku, desky, přebal

- Anotaci umísťujeme na miesto, kam se čtenář podívá nejprve – na paperbackové obálce tedy na zadní stranu (poslední, vnější) obálky, totéž u desek bez přebalu; má-li kniha přebal, nabízejí se nám pro informace a propagaci hned tři prostory: přední a zadní chlopeň (záložka) a zadní strana přebalu.
- Tehdy umísťujeme anotaci zpravidla na přední chlopeň, na zadní zpravidla medailonek autora, zadní stranu přebalu můžeme ponechat volnou. Někdy se ji rozhodneme využít např. pro ukázkou z textu (přesně dané umístění textů není, volíme tedy podle zvyklostí nakladatelství, podle typu edice, podle toho, co považujeme u dané knížky za nejpritažlivější – někde je to třeba autor...).
- Výběr ukázkou je dosti složitý: měla by knihu reprezentovat, být pritažlivá a přitom neprozradit nic zásadního z děje. Velmi nosné mohou být ukázkou u sbírek poezie, tam dobře vybraná báseň může anotaci zcela nahradit.

Texty na obálku, přebal... - umístění

- Vytváření anotace má určitá pravidla:
- Uvědomme si, že text má knihu dostatečně jasně představit, a to na malé ploše, a zároveň na ni upoutat – jeho funkce je tedy **informativní a reklamní zároveň**.
- Musí být dobře vypracovaný jazykově (žádná „vata“, klišé, opakování slov, žádné konstatace toho, co je už z pohledu na knihu zřejmé), přehledný a – pokud nemáme zvláštní důvod k jinému postupu – stylizovaný neutrálně. Nejde o prostor pro rozvíjení literárních ambicí redaktora! Při jeho stylizaci myslíme na to, jakému čtenáři jsme knihu určili: jinak bude vypadat anotace odborné knihy, jinak populárního čtení, specifické jsou anotace knih pro děti, kde musíme rozlišovat i podle věku (u předškolních a mladších školních se obracíme vlastně k rodičům, později spíše k dětem, ale v obou případech vnitřně zohledňujeme obojího adresáta).
- Vyvarujeme se klamavé reklamy (být nechtěné), tj. nezdůrazňujeme něco, co sice v knížce nalézt lze, ale třeba v malé míře (příklad: napadlo nás, že bychom chtěli přitáhnout čtenáře se zájmem o milostný motiv, ten sice v knize přítomen je, ale pouze zcela okrajově – byla by tedy chyba vyvolat anotací dojem, že čtenář má před sebou milostný román).
- Zároveň ale neopomeňme něco, co ke knize patří a mohlo by působit na čtenáře atraktivně (reklamní rozměr anotace). Ovšem u běžné edice (neplatí pro edice vysloveně komerčního, až bulvárního rázu) by se reklamní rozměr měl decentně skrývat za rozměrem informativním.
- **Anotaci píše redaktor.** Nejde o text psaný autorem díla (i kdybychom se domluvili s autorem, aby nám pro něj poslal podklady, zodpovědní zůstáváme jako redaktori my, potažmo nakladatelství – **velmi rozšířený názor, že anotaci píše autor**, na jehož základě bývají autoři často pranýřováni, v horším případě vysmíváni v recenzích, **je zcela mylný**). Není špatné nechat autorovi anotaci zkontrolovat (a zvláště doporučuji nechat zkontrolovat autorský medailonek), ale „z ruky“ ji pustit nemůžeme (víme více o její funkci, pravidlech atd., autor to vědět nemusí, není to jeho práce a povinnost, ale naše).
- Někdy se pro anotace používá anglický termín blurb, spíše pak **blurbs**. Význam slova sám zdůrazňuje reklamní rozměr tohoto textu. Proto se pod ním u nás často chápe ne anotace jako taková, ale specifický druh reklamních upoutávek na knihu, tištěných např. na zadní straně přebalu/desek/obálky: „Nejlepší kniha roku! New York Times!“ apod.
- Více o anotaci viz Vladimír Pistorius: Jak se dělá kniha. Doporučuji si krátkou pasáž o anotaci zde přečíst)

Anotace

Děkuji za pozornost!